

Johannes Døber i et genskrevet evangelium

Christina Solmunde Michelsen

Abstract: The author of the Gospel of Luke ends his story of the public performance of John the Baptist by including his imprisoning. It is special for Luke that this gospel tells about the baptism of Jesus in the following without indicating the location and with the verbs held in passive. If Luke in this is a piece of rewriting, there are two significant exclusions. One might ask, somewhat provocatively, if John the Baptist in the Lucan baptism scene is replaced by a verb with the result that the figure of John no longer possesses the privileged role which the gospels of Mark and Matthew unambiguously confer to him. This article attempts to show how Luke intentionally removes John from Jesus, and removes John's baptism from the Christian baptism which is performed in the name of Jesus, and conveys the Spirit.

Key words: John the Baptist – Gospel of Luke – Acts of the Apostles – rewritten Bible

Indledning

Med udgangspunkt i den lukanske fortælling om Johannes Døbers offentlige virke i ørknen, som går forud for den scene, hvor dåben af Jesus finder sted, vil jeg undersøge, hvordan der tegnes et nyt portræt af Johannes Døber i Lukasevangeliet. Hver genfortælling skaber som bekendt sine pointer, så de refererede begivenheders funktion får ny betydning. I Markusevangeliet beskrives dåben således som det kristologiske moment, hvor Jesus bliver Guds søn. I Matthæus- og Lukasevangeliet er det kristologiske moment foregrebet ved undfangelsen og i Johannesevangeliet allerede ved verdens skabelse. Læser man de tre synoptiske evangeliers præsentation af Johannes-figuren i Matt 3, Mark 1 og Luk 3, vil man konstatere overraskende meget fælles stof. Både Markus og Matthæus fortæller med fokus på Johannes Døbers offentlige virke, at han bliver fængslet, inden Jesus begynder sit offentlige virke. Lukas tager forskud på beretningen om denne hændelse. Johannes' fængsling sker allerede inden Jesus' dåb, og som kardinalfunktion¹ lukker den hermed den narrative enhed, som beskriver Johannes' of-

¹ Jf. Roland Barthes' sondring mellem kardinalfunktioner og katalyser i "Introduction à l'analyse structurale des récits", *Communications* 8, red. Roland Barthes' redaktion (Paris: Editions du Seuil 1966), 1-27.

fentlige virke. Denne ændring i fortælleforløbet kan forklares med, at Lukas af stilistiske hensyn² afslutter det narrative afsnit om Johannes. En alternativ forklaring kan være, at forfatteren bevidst skaber en sløring eller uklarhed omkring Johannes' tilstedeværelse ved Jesus' dåb, som stemmer overens med hans teologiske intentioner. Hvis ændringen peger på en konkurrerende dåbsidentitet mellem efterfølgere døbt med enten Johannes' dåb eller den kristne dåb, vil den muligvis løse et problem i de urkristne menigheder, som teksten er rettet til. Dette problem vedrører omstændighederne omkring Jesus' dåb, og spørgsmålet om en rangorden mellem en kristen dåb og en ifølge Acta 18,25;19,1-7 utilstrækkelig dåb i Johannes' navn.

En yderligere alternativ forklaring er, at der tages forbehold for det problematiske i, at Jesus døbes med en omvendelsesdåb til syndernes forladelse, da en tidlig soteriologisk tolkning vil se Jesus som et uskyldigt lam, der bærer verdens synder (Joh 1,29). Resultatet af denne ændring i fortællingen er, at Johannes' døberfunktion nedtones eller begrænses, mens portrættet af en omvendelsesprædikant fremhæves. En prædikant, hvis fornavn knyttes til en foreløbig dåb, som siden overgås af den kristne dåb i det historiske perspektiv, som er karakteristisk for det lukanske dobbeltværk. Der tegnes herved et nyt portræt af Døber-figuren og et nyt billede af forholdet mellem Jesus og Johannes.

Bibelsk genskrivning som narrativ strategi

Tager man udgangspunkt i en læsning af de senere nytestamentlige evangelier som "bibelske genskrivninger", søger man samtidig en narrativ strategi bag dem, som tillader, at der skæres i kilderne, digtes videre på figurernes forhistorie og tages friheder i forhold til overleverede udsagn. Genskrivningsperspektivet tilføjer evangelieforfatteren en vis kreativitet i sin litterære komposition. Ved Lukasevangeliets affattelsestidspunkt er evangelietraditionen i dette lys stadig blød som ler, der kan formes på ny. Det kan man konstatere ved den frihed og de afvigelser, der findes i forhold til Markus- og måske desuden Matthæusevangeliet, hvis der rent faktisk er tale om en senere genskrivning. Det er der ikke noget polemisk i at formode, hvad angår en genskrivning af Markusevangeliet som ældste overleverede kilde. Formkritikken forklarer disse afvigelser som et resultat af variationer i den tidligere mundtlige overlevering. Redaktionskritikken, der

² François Bovon konstaterer i sin kommentar *L'Évangile selon saint Luc 1-9* (Genève: Labor et Fides 1991), 174, at begivenhederne er fortalt i omvendt rækkefølge, hvilket han forklarer ud fra litterære hensyn.

har fokus på det afsluttende led i overleveringen, tillægger forfatteren en større rolle, som via redaktion af ældre tilgængelige kilder har produceret en ny tekst præget af en særlig teologi.

Siden Geza Vermes i 1961 ud fra sine studier af bl.a. gammeltestamentlige pseudepigrapher foreslog betegnelsen "rewritten Bible" for en særlig genre skrifter, er der inden for bibelsk eksegese i stigende grad opmærksomhed omkring fænomenet bibelske genskrivninger og genskrivning af bibelske figurer.³ Jeg vil i det følgende undersøge, i hvilken grad Johannes Døber er en figur, der genskrives i Lukasevangeliet. Johannes Døber er sandsynligvis en historisk figur, sådan som den jødiske forfatter Josefus beskriver ham i *Antiquitates* 18.116-119, men det er også en nytestamentlig teologisk konstruktion. Er det i så fald en anakronisme at kalde Johannes Døber en bibelsk figur? Hertil kan man svare, at Lukasevangeliets barndomsberetning er karakteristisk ved at efterligne Septuagintas sproglige stil og ved at skrive de nytestamentlige figurer ind i noget, der kunne ligne en gammeltestamentlig fortælling, præget af bebudelsesundere, lovsange, tempelpraksis og fornævne, som dikterer en skæbne. Disse stilistiske valg anskueliggør forfatterens forsøg på at få Johannes Døber til at ligne en bibelsk figur. Spørgsmålet er så, om det er hønen eller ægget, der kom først? Det er åbenlyst, at Døber-figuren står i gæld til det Gamle Testaments profetforjættelser i samme grad, som evangelielitteraturen står i gæld til det jødiske folks hellige bøger. Profetien om profeten Elias' komme i Mal 3,1.23-24 vurderes som en gammeltestamentlig fortolkningsfigur bag Johannes-figuren, som hos Lukas allerede udlægges under bebudelsen rettet til Zakarias i undfangelses- og barndomsberetningen. I Lukas' lange forhistorie om Johannes' undfangelse, fødsel, hans forældre og slægtsforbindelse til Jesus er det bemærkelsesværdigt, at fortælleren ikke kalder Johannes for Johannes Døber, eller så meget som nævner, at han er kommet for at døbe. I sammenligning med Markusevangeliet, som indleder med at fortælle, hvordan Johannes døber Jesus, er Lukas' Johannes-rolle som døber stærkt nedtonet allerede fra begyndelsen af fortællingen. Ved bebudelsen siger englen til Zakarias, at Johannes skal være fyldt af Helligånden og omvende man-

³ Det problematiske ved at tale om 'rewritten Bible' som en særlig genrebetegnelse behandles ikke her, men der henvises til Anders Klostergaard Petersens artikel "Rewritten Bible as a Borderline Phenomenon – Genre, Textual Strategy, or Canonical Anachronism?", *Flores Florentino. Dead Sea Scrolls and Other Early Jewish Studies in Honour of Florentino García Martínez*, red. A. Hilhorst (Leiden – Boston, Brill 2007). Til gengæld foretrækkes udtrykket 'bibelsk genskrivning' forstået som en *genskrivende narrativ strategi*, fremfor en særlig *genre*. Dvs. en bredere forståelse af Vermes' begreb.

ge af Israels børn til Herren og herved forberede folket (Luk 1, 16-17). Der er i barndomsberetningen ikke tale om en figur, som skal døbe eller forberede til dåben, men der er snarere tale om, at Johannes skal hjælpe folket til en etisk bevidsthed og omvendelse (jf. Luk 1, 77).

En legitim genskrivningsstrategi svækker Q-hypotesen

Det spørgsmål, som Lukasevangeliet svarer på angående forholdet mellem Johannes Døber og Jesus, kunne også lyde: Hvem kom først? I det narrative forløb lader forfatteren til Lukasevangeliet Johannes komme Jesus i forkøbet, men altid for efterfølgende at blive overgået af ”ham som kommer”. I den kristne overlevering er der parallelitet og konkurrence mellem Johannes-figuren og Jesus-figuren, i modsætning til Josefus’ overlevering, som giver to separate portrætter.⁴ Hvis der i den tidligste kristendom har udspillet sig en duel angående de to figurers karisma, disciple, profetrolle og dåb, så løses denne teologiske konflikt forskelligt af evangelisterne.

Udgangspunktet for undersøgelsen er, at Lukasevangeliet er en genskrivning af bl.a. Markusevangeliet. I Lukasevangeliets forord forklarer forfatteren, at hans fortælling bygger på andre kilder. At der også kan være tale om en genskrivning af Matthæusevangeliet, kan sandsynliggøres ved en sendatering af Lukas, hvilket er min arbejdshypotese. Q-hypotesen derimod forudsætter bl.a. et litterært forhold med en hypotetisk fælles kilde bag Matthæusevangeliet og Lukasevangeliet, idet de to skrifter skal være blevet til uafhængigt af hinanden. Det er legitimt i et genskrivningsperspektiv at tilsidesætte Q-hypotesen for at undersøge sandsynligheden af et litterært forhold mellem to senere evangelier i forlængelse af ikke mindst Michael Goulders *Luke - A New Paradigm* fra 1989.⁵

Hypotesen bag min undersøgelse af Lukasevangeliets Johannes-portræt er samtidig, at ”rewritten Bible” er den narrative strategi, som den nytestamentlige tradition fortsætter inden for. Bibelsk genskrivning som narrativ strategi er karakteristisk ved at omforme det oprindelige stof. Resultatet er en forklarende genskrivning af den bibelske historie med bl.a. uddybende portrætter af bibelske figurer, hvor forfatteren løbende tillader gentagelser, tilføjelser og udeladelser. Det bliver nøgternt set en alternativ genfortælling, som i vores aktuelle perspektiv ikke kan vurderes som historieskrivning, men som historiefortælling med et

⁴ For så vidt der er tale om autentisk stof og ikke senere tilføjelser til Josefus’ tekst.

⁵ Michael Goulder, *Luke - a New Paradigm*, JSOT Supplement Series 20 (Sheffield: Sheffield Academic Press 1989), 270.

religiøst forkyndelsessigte. I det lys kan der argumenteres for, at Josefus med sit værk *Antiquitates Judaicae* opdaterer den bibelske fortælling om det jødiske folks historie samt korrigerer selvmodsigelser eller uklarheder i den bibelske tekst.⁶ Dermed svarer Josefus på teologiske spørgsmål og samtidens kritik af den jødiske religion og tradition igennem en bibelsk genfortælling, frem for en bibelkommentar. Det må overvejes, om denne metode på affattelsestidspunktet blev vurderet som en legitim måde at skrive historie på eller en legitim litterær strategi, som står i kontrast til en kommenterende eksegesi, der accentuerer afstanden til den tekst, som kommenteres. Den bibelske genskrivning absorberer til forskel fra kommentaren det bibelske forlæg.

Når der for Lukasevangeliets vedkommende tales om bibelsk genskrivning, går spørgsmålet og undersøgelsen på en genskrivning af nytestamentlige kilder. Den nytestamentlige fortælling om Jesus' liv og kristendommens tidlige historie kan i det perspektiv læses som et genskrevet evangelium. Hvilke kilder der var tilgængelige for forfatteren på affattelsestidspunktet, vil under alle omstændigheder være et vurderingsspørgsmål, så længe der ikke findes noget faktisk belæg herfor. Undersøgelsen af Lukas som genskrevet Markus og Matthæus har et forspring i forhold til Q-hypotesen, da den tager udgangspunkt i faktisk overleverede traditioner. Hvis det kan sandsynliggøres, at en kreativ genskrivning på affattelsestidspunktet var legitim, modsiges udgangspunktet for overhovedet at søge en ældre og mere autentisk fælleskilde bag Matthæus og Lukas. Q-hypotesen forudsætter en ordret genskrivning, der ikke tillader megen kreativitet, men som autoritetstro følger den ældre kilde.

Døberens rolle som prædikant i Luk 3,1-20

Det er karakteristisk, at forfatteren til Lukasevangeliet vil etablere det rette forhold og den rette afstand mellem Johannes og Jesus, selv hvis spørgsmålet om litterær afhængighed tilsidesættes.⁷ Johannes hører til den urkristne tradition og er således en nytestamentlig figur, som Lukas ikke kan udelade, men som han omskriver. Han tegner et nyt portræt af Johannes i sin genskrivning af evangeliet via ændringer i det narrative forløb. Figuren kommer på den måde til at udfylde

⁶ Louis Feldman, *Studies in Josephus' Rewritten Bible* (Leiden: Brill 1998), 539-570.

⁷ Peter Böhle, *Jesus und der Täufer: Schlüssel zur Theologie und Ethik des Lukas*, Society for New Testament Studies. Monograph Series 99 (Cambridge: Cambridge University Press 1997). Böhle giver en ny fortolkning af Lukasevangeliets teologi og etik ud fra en narrativ analyse af kontrasten mellem Jesus' og Johannes' prædiken/undervisning.

en ny rolle i fortællingen, hvor døberfunktionen nedtones, mens Johannes' funktion som omvendelsesprædikant fremhæves. Med udgangspunkt i fortællingen om Johannes i egnen omkring Jordan er det iøjnefaldende, at Lukas er meget tæt på de synoptiske paralleller, idet hans få variationer dog er af afgørende betydning. Det er en antagelse, at disse ændringer sandsynliggør en litterær afhængighed mellem Matthæus og Lukas, en hypotese som altså især Goulder argumenterer for, og som leder ham til at hævde, at Lukasevangeliet følger Matthæusevangeliet fra Luk 3,1-4,30.⁸ Lukas' gengivelse af Johannes' offentlige virke består af redigeret og omskrevet stof, som er fælles med både Markus og Matthæus, samt en nærmest ordret gengivelse af Johannes' domsprædiken fra Matt 3,7-9. Desuden er der tilføjelser, som udgør lukansk særstof med Johannes' formaninger til skaren angående en etisk korrekt livsførelse (Luk 3, 10-14), samt tilføjjelsen om, at skaren er fuld af forventning og spørger sig selv, om Johannes kunne være den salvede (Luk 3,15). I det følgende vil jeg undersøge, hvordan disse led i forlængelse af Lukasevangeliets forhistorie, samt sløringen af dåbsscenen, ændrer portrættet.

Med barndomsberetningen tager Lukas forskud på fortællingen om Johannes. Flere af de oplysninger, som vi får om Johannes Døber i Markus' og Matthæus' beskrivelse af hans offentlige virke, foregribes af Lukas i forhistorien. Lukas skriver i afsnit, hvor han følger en figur for i et efterfølgende afsnit at følge en anden figur. Et mønster som også er karakteristisk for Acta. Disse afsnit er placeret og fungerer som parallelfortællinger, samtidig med at fortællingens aktører synes at bevæge sig efter en nøje 'teologisk geografi'. Det er derfor overraskende at konstatere, at det eneste sted i fortællingen, hvor Jesus og Johannes krydser hinanden, er da Maria besøger Elisabeth, hvor det er den gravide Elisabeth, som vægrer sig ved, at 'Herrens mor' kommer til hende. Det er i øvrigt et anakronistisk udtryk, som klinger af en urkristen bekendelse til den opstandne Kristus som Herren, men motivet er genkendeligt, som "forløberens respekt for den, som er større end ham", lagt i munden på den gravide mor. Bemærkningen til Maria overflødiggør den beskrivelse, som Matthæus giver af, hvordan Johannes i en samtale med Jesus vægrer sig ved, at Jesus kommer til ham for at blive døbt (Matt 3,14). Det er en hypotese, at Lukas foregriber motivet og derfor udelader det i dåbsscenen, så Johannes og Jesus faktisk aldrig direkte udveksler et eneste ord. Senere i fortællingen stiller Johannes Døber – selv om det ikke i Lukas siges, at han sidder i fængsel – via sine disciple spørgsmål til Jesus, men de to mø-

⁸ Goulder 1989, 270.

des ikke. Resultatet er en dåbsscene, hvor den samtale mellem Johannes og Jesus, som Matthæus refererer til, enten er ukendt eller udeladt af Lukas. Hvis Lukas bevidst har udeladt samtalen, har han behandlet og løst problemet anderledes, bl.a. ved narrativt at sløre, hvorvidt Johannes er til stede ved dåben. Udeladelsen af samtalen er også en logisk konsekvens af, at det ikke fortælles eksplicit, om de to figurer befinder sig på samme sted samtidig. Hermed ændrer den ligefrem forståelsen af dåbsscenen i en diakron læsning af evangelierne som gen-skrivninger. Sløringen af dåbsscenen kan i dette lys ikke være tilfældig, men udgør derimod et valg fra forfatterens side, som understøtter et teologisk sigte. Acta refererer til dåbsscenen uden at nævne Johannes' tilstedeværelse ved dåben, men det er underforstået, at dåben af Jesus har en særlig karakter, og at den hverken kan identificeres som Johannes' dåb eller den kristne dåb. Dåben af Jesus har ifølge Acta fundet sted ved, at Gud salver Jesus med Helligånd og kraft efter, at Johannes har prædikeret dåb (Acta 10,37-38). Der er overensstemmelse mellem Lukasevangeliet og Actas gengivelse af Jesus' dåb. I Acta 19,1-7 skelnes der ligeledes meget tydeligt mellem en foreløbig dåb i Johannes' navn som forskellig fra en dåb i Herren Jesus' navn. Forfatteren bag det lukanske dobbeltværk skaber hermed et tidsperspektiv angående dåben, som er i overensstemmelse med det frelseshistoriske perspektiv, som karakteriserer værket. Jesus' dåb har særlig status, mens dåben i Johannes' navn i den urkristne histories forløb efterfølges og suppleres af den kristne dåb.

Spørgsmålet om den gode frugt

Lukas' særstof afspejler i bemærkelsesværdig grad det portræt af Johannes, vi finder hos Josefus. Josefus beskriver to figurer, som ikke sættes i forbindelse med hinanden; men portrættet af Johannes som prædikant og betydningen af den omvendelsesdåb, som han praktiserer, er i overensstemmelse med den lukanske version. Hvad angår Johannes' døbevirkning, kan Josefus' beskrivelse have influeret på Lukasevangeliets portræt netop i beskrivelsen af Johannes' virke ved Jordan og hans udlægning af, hvad der ligger i udtrykket god frugt. Mason gør opmærksom på, at den lukanske Johannesfigur, som opfordrer skaren til at leve sparsomt, stemmer overens med det ideal, som beskrives i Acta 2,44-45 og 4,32.35.⁹ Hvis Johannes' illustrationer i den formanende dialog med skaren i Luk 3,10-14 af, hvad der menes med god frugt, er en narrativ udvidelse af Luk 3,7-9,

⁹ Jf. Steve Mason, *Josephus and the New Testament* (Peabody: Hendrickson Publishers 2003), 213-225.

som i Goulders perspektiv er genskrevet Matt 3,7-10, så er spørgsmålet, om Lukas ikke uddyber, hvad han betragter som utilstrækkeligt i Matthæus. Opfordringen til at bære frugt, som er omvendelsen værdig, er netop det tema, som udlægges i Johannes' svar til skaren. Lukas foregriber et motiv, som vi finder i Acta 2,37-41, hvor Peters prædiken om en ny dåb også er indledt med det samme: "hvad skal vi gøre?", som gentages tre gange i Luk 3,10-14 (Jf. Acta 26,20).

I den lukanske genskrivning af Johannes' dåb med vand i Luk 3,16 udelader Lukas i sammenligning med Matt 3,11, at det drejer sig om en dåb *til omvendelse*. Lukas har i det foregående allerede narrativt illustreret den omvendelse, der er en forudsætning for dåben, og vil derfor ikke gentage, at det er en dåb *til omvendelse*, hvilket er det eneste ord, der udelades i den sekvens, som Lukas gengiver i ordret overensstemmelse med Matthæus 3,11-12.¹⁰

De menigheder, som kun kendte det lukanske dobbeltværk, kunne udlede, at da Jesus blev døbt, fandtes der kun én dåb, Johannes' dåb, som forberedte til den kristne dåb, som den er omtalt i Acta 1,5; 2,37-41. Som beskrevet ovenfor er omstændighederne omkring Johannes' tilstedeværelse ved Jesus' dåb uklare i sammenligning med Markus og Matthæus. De karakteristiske variationer i evangelisternes gengivelse af dåbsformlen ved Jesus' dåb vedrører især kristologien og ikke Johannes-figuren. Den lukanske genfortælling af dåbsscenen lader til gengæld ikke Johannes spille den samme rolle, som han udfylder i Markus- og Matthæusevangeliet, hvor han utvetydigt beskrives som ørkenprædikanten, der døber Jesus med en omvendelsesdåb. Forfatteren til Lukasevangeliet er her enig med Johannesevangeliet i at revidere rollefordelingen ved dåben imod Markus og Matthæus. Den narrative udpensling af dåbsscenen i forlængelse af Johannesportrættet i Matthæusevangeliet brydes hos Lukas af informationen om, at Johannes sættes i fængsel, hvorefter dåbsscenen med verberne i passiv hos Lukas bliver en optakt til Jesus' stamtavle. Hermed skabes der et litterært skel mellem Johannes' omvendelsesdåb og beskrivelsen af, hvordan Jesus døbes.

¹⁰ Bortset fra at Lukas ændrer Matthæus' vending "jeg er end ikke værdig til at tage hans sko af" til "jeg er end ikke værdig til at løse remmen på hans sko" for at følge Markus' vending. Til gengæld bruger Lukas Matthæus' vending, da episoden genfortælles af Paulus i Acta 13,25.

Det rette forhold mellem Jesus og Johannes i evangelierne

I Johannesevangeliet¹¹ får man et indtryk af en konkurrerende døbevirkosomhed mellem Johannes Døber og Jesus, hvor Johannes selv tager til orde for at forklare den rette rangorden: At han ikke er Kristus, men udsendt forud for ham (Joh 3,28), og at Jesus bør vokse, og han blive mindre (3,30). I Lukasevangeliet og Acta finder vi udsagn, som illustrerer motivet om det rette forhold mellem de to figurer i Johannes' mund (Luk 3,16f) og i Jesus' egen mund (Luk 7,28 og Acta 1,5), men motivet er især udfoldet i forhistoriens narrative forløb og i Zakarias' lovsang. Desuden er motivet gengivet hver gang, der er tale om Johannes Døber eller Johannes' dåb enten som rygte (Luk 3,15), i Herodes' mund (Luk 9,7.9) eller forud for Peters bekendelse (Luk 9,19-20), ligesom motivet gentages i Acta i Johannes-disciplenes mund (Acta 19,3).

Spørgsmålet, om Johannes kunne være Kristus, foregribes og uddybes i Luk 3,15, hvor den alvidende fortæller refererer skarens tvivl efter at have hørt Johannes' domsprædiken og formaninger. Lukas uddyber det problem, som den efterfølgende sætning er et svar på. Problemet angår det rette forhold mellem de to figurer og kvaliteten af Johannes' dåb versus Jesus' dåb, som ligeledes beskrives i Mark 1,7-8 og Matt 3,11-12.

En forveksling af Johannes og Jesus spejlvendes siden i Lukasevangeliet, hvor det fortælles, at Herodes hører om Jesus' virke og undrer sig over skarens rygte om, at Jesus skulle være Johannes opstået fra de døde (Luk 9,7). Jesus' disciple kender også til rygten om, at Jesus skulle være Johannes Døber i Luk 9,19. Lukas lader Herodes selv dementere rygten, idet han afviser påstanden med, at han jo selv har ladet Johannes halshugge. Her er der tale om en afgørende ændring i forhold til Markus og Matthæus, som lader rygten stå: Herodes undrer sig over rygten, men modsiger det ikke. Efter Herodes' benægtelse i Lukasevangeliet kan Peters bekendelse stå endnu klarere: Jesus er Guds salvede, og han er hverken Johannes Døber, Elias eller en af de gamle profeter opstået fra de døde. Markus og Matthæus får ikke ligeså udførligt aflivet rygten, som Lukas gør. De har til gengæld udpenslet, hvorfor og hvordan henrettelsen finder sted. Hos Lukas er der ikke nogen kvindeligt bag henrettelsen, og herved vinder Herodes autoritet samtidig med, at Johannes' død får mindre karakter af et martyrium.¹² Kondense-

¹¹ I Johannesevangeliet omtales Johannes Døber kun med fornavnet, hvilket er en afvigelse, som deles med Lukas (med to undtagelser), i forhold til Markus og Matthæus.

¹² Ross S. Kraemer, "Implicating Herodias and her daughter in the death of John the baptizer: a (christian) theological strategy?" *JBL* 125 (2006), 321-349.

ring af en fortælling er et andet karakteristisk træk ved den genskrivende narrative strategi.

Johannes' og Jesus' liv beskrives i respektive afsnit. Lukas adskiller de to livsforløb narrativt, men lader dem stå parallelt, så der skabes en kontrast, der skal løse problemet om den rette afstand mellem de to. Allerede barndomshistorien i Lukas vidner om et særligt hierarkisk forhold mellem Johannes' og Jesus' undfangelses- og barndomsberetning. Johannes' offentlige virke står i kontrast til Jesus' offentlige virke. Johannes' dåb underordnes Jesus' dåb, ligesom beskrivelsen af Johannes' død langt overgås af beskrivelsen af Jesus' død. Det er en del af Lukasevangeliets strategi at adskille figurerne Johannes og Jesus.¹³ Hensigten kunne være at tilpasse og underordne Johannes' biografi i forhold til Jesus' biografi. Samtidig accentuerer parallellfortællingen det rette hierarkiske forhold mellem de to i Lukas' frelseshistoriske perspektiv: Blandt kvindefødte er ingen større end Johannes. Men den mindste i Guds rige er større end han (Luk 7,28). Her uddyber Lukas det spørgsmål, som Johannesevangeliet besvarer om, at Johannes er forløberen, som skal blive mindre for siden at overgås af Jesus, som skal vokse (Joh 3,30).

Er det så et tilfælde, at Johannes sættes i fængsel, inden Jesus bliver døbt, fordi forfatteren netop afslutter afsnittet om Johannes' offentlige virke? Eller er det en narrativ strategi, som har teologisk vægt? I Acta 13,24-25 fremhæves et klart skel mellem Johannes' tid og Jesus' tid: I Paulus' tale i synagogen i det pisidiske Antiokia forklarer han således, at det er sidst i Johannes' liv, at Johannes prædiker om, at der efter ham kommer én, der er større end ham. Og det programmatisk udsagn i Luk 16,16 er tvetydigt, hvad dette skel angår.¹⁴ For hører Johannes her med til profeternes tid, som varede "indtil Johannes", eller til tiden for forkyndelsen af Guds rige, hvis begyndelse var "fra da af"? Dette udsagn vidner om, at Johannes har spillet en rolle i den nye tid, men det er muligvis møntet på forkyndelsen samt den foreløbige dåb i Johannes' navn, ikke på dåben af Jesus. Ifølge Acta 19,1-5 er en ny dåb nødvendig for at supplere Johannes' dåb. Her modstilles omvendelsesdåb og en dåb ved Helligånden.

¹³ Goulder 1989, 279.

¹⁴ Jf. Hans Conzelmanns fokus på Luk 16,16 som en hermeneutisk nøgle til det lukanske frelseshistoriske perspektiv i *Die Mitte der Zeit* (Tübingen: J.C.B. Mohr (Siebeck) 1964). I Luk 16,16 sættes der skel mellem loven og profeternes tid og den nye tid, hvor evangeliet om Guds rige forkyndes.

Johannesevangeliet og Lukasevangeliet bruger to forskellige narrative strategier til at forklare forholdet mellem Johannes og Jesus, men de er fælles om at beskæftige sig med spørgsmålet og fælles om at undlade en tydelig beskrivelse af, hvem der egentlig døber Jesus. Det slørede billede af, hvorvidt Johannes har autoritet til at døbe Jesus, kommer muligvis en teologisk pointe til gode på affattelsestidspunktet i de respektive menigheder. Det er det spørgsmål, som en historisk og tendenskritisk tilgang vil forholde sig til.

Johannes' dåb - ny funktion og betydning

Lukas fortæller, at Johannes prædiker og døber. I det lukanske dobbeltværk opstår desuden udtrykket "Johannes' dåb" i en ny kontekst (Luk 7,29 og Acta 19,3), men kun to gange finder vi navnet *Johannes Døber*, nemlig i Luk 7,20, hvor det er Johannes' disciple, som taler, og i Luk 9,19, hvor det er Jesus' disciple, som refererer skarernes udsagn. Ellers undlader Lukas dobbeltnavnet og erstatter det med fornavnet, når Markus og Matthæus har dobbeltnavnet (f.eks. Matt 11,11). Johannes er således aldrig Døber i den lukanske fortællers perspektiv. Han er en prædikant, som opfordrer til omvendelse og radikal ny livsform. Han lægger navn til en foreløbig dåb, men han er ikke den privilegerede døber, som døber Jesus med en omvendelsesdåb, i Mark 1,3 endda til "syndernes forladelse". En omvendelsesdåb er kristologisk set problematisk. Til gengæld bliver alle, som hører ham, døbt med Johannes' dåb (Luk 7,29),¹⁵ et udtryk som betegner en fortidig og ifølge Acta 19,1-7 utilstrækkelig dåb, sammenlignet med den kristne dåb, der ifølge Acta har sin oprindelse pinsedag i Jerusalem og henter sin kraft fra Helligånden (Acta 1,5;8; 2,38). François Bovon fremhæver, at Johannes' dåb i det lukanske perspektiv er utilstrækkelig ved kun at informere om og forberede til anger og omvendelse, men at den ikke *giver* syndernes forladelse.¹⁶ Denne karakteristik er i overensstemmelse med forudsigelsen i Luk 1,77 og med udlægningen i Acta 19,1-5. Inden for denne ramme af forudsigelse og udlægning er Johannes' dåb gjort foreløbig, og dåben af Jesus er isoleret fra den utilstrækkelige dåb ved Johannes. Johannes' dåb vedrører ikke direkte Jesus, men hans disciple og dem, som tror på ham indtil den dag, hvor dåben ved Helligånden ifølge Acta bliver mulig, efter at Jesus er død, genopstået og ophøjet til Guds højre hånd (Acta 2,38). I Peters prædiken i Acta 10,37-38 beskrives en messiansk forståelse af dåben, som kan kaste lys over det lukanske Johannes-portræt:

¹⁵ Udtrykket "Johannes' dåb", som vi også finder i Mark 11,30par.

¹⁶ Bovon 1991, 175.

”...efter den dåb, Johannes prædikede: hvordan Gud salvede Jesus fra Nazaret med Helligånd og kraft...” Her udlægges det lukanske tidsperspektiv, hvor Jesus indleder en ny tid, som Johannes udelukkende har forberedt til, men ikke selv bliver en del af (jf. Luk 16,16). Johannes har ifølge Actas udlægning prædikeret om syndernes forladelse og om dåben, men har ikke selv givet syndernes forladelse.

Johannes Døber som genskrevet figur

Sammenlignet med de andre nytestamentlige Johannes Døber-portrætter nedtones Johannes’ myndighed i Lukasevangeliets genskrivning af figuren. Spørgsmålet er derfor, om det har været et problem for den tidlige kristendom, at Jesus lod sig døbe af Johannes. Det apokryfe Nazaræerevangelium kunne vidne herom,¹⁷ ligesom Matthæus’ beretning om, hvordan Johannes vægrer sig ved at skulle døbe Jesus, underforstår et soteriologisk problem. Genskrivningshypotesen forudsætter en historisk kontekst, som har nødvendiggjort et nyt portræt af Johannes. Resultatet er en litterær komposition, som har forholdt sig kritisk til sine forlæg, og som herved vidner om en særlig receptionshistorie. I en analyse af Lukas’ Johannes-portræt som bibelsk genskrivning, viser det sig, at Lukas har tilføjet følgende narrative elementer til det nytestamentlige Johannes-portræt: et billede af hans forældre, en underfuld undfangelse, en profeti om hans skæbne i Zakarias’ lovsang, samt oplysningen om, at han opholdt sig i ørkenen indtil sin fremtræden. Udover at være en domsprædikant og omvendelsesdøber beskrives han også som en prædikant, der opfordrede til at leve nøjsomt og føre et nyt liv som betingelse for at blive døbt. Lukas’ Johannes-figur udlægger, hvad der ligger i at bære god frugt. Hvorvidt Jesus bliver døbt af Johannes sløres i fortællingen, ligesom beretningen om Johannes’ død er reduceret til en bekræftelse af, at Herodes har ladet ham halshugge. Det er vigtigere for Lukas at fremhæve, at Johannes fik skåret hovedet af, og at Jesus derfor ikke kan være Johannes opstået fra de døde, end at gengive beskrivelsen af, hvordan Herodias’ med hævnfuld list får halshugget Johannes imod Herodes’ vilje. Der er således eksempler på tilføjelser, kondensering og anticipation af narrative motiver, hvilket er karakteristisk for en genskrivningsstrategi.

¹⁷ I det apokryfe Nazaræerevangelium foreslår Jesus’ mor og brødre, at de alle lader sig døbe af Johannes, hvorefter Jesus spørger, hvori han har syndet, at han skulle lade sig døbe af ham. Dansk oversættelse i Jørgen L. Christiansen og Helge Kjær Nielsen, *Nytestamentlige apokryfer* (København: Det danske Bibelselskab 2002), 71-72.

Lukas beskriver i Acta, hvordan Johannes' dåb hører tiden før pinsen til, hvorefter dåben ved Helligånden skal blive tilgængelig for andre end Jesus selv fra pinsen og frem. Johannes' dåb bliver fortidig og devalueret til en foreløbig dåb, som farisæerne dog gør sig skyldige i ikke at tage imod. Ifølge Lukas er det Guds plan, at folket først skal lade sig døbe med Johannes' dåb, mens Jesus lever (Luk 7,30), og siden skal de døbes med den kristne dåb ved Helligånden efter at korsfæstelse, død, opstandelse og ophøjelse har fundet sted. Denne udlægning modsiger Matthæus' beretning om en missionsbefaling umiddelbart efter opstandelsen, hvor Jesus opfordrer disciplene til at døbe i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Det er karakteristisk for det lukanske dobbeltværk at gengive en dåbsforståelse, som konsekvent adskiller Johannes' dåb og den kristne dåb. Denne særlige dåbsforståelse præger de ændringer, som er foretaget i Lukasevangeliets portræt af Johannes og i beretningen om Jesus' dåb, og den kan have motiveret en genskrivning af de kilder, som Lukas har brugt som forlæg.